

Петрушенко В.Л.

ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКИХ ЗНАНЬ

Навчальний посібник

4-те видання, виправлене і доповнене

Видавництво ПП “Магнолія 2006”
Львів 2025

УДК 1 (07)
ББК 87 я 73
П 312

Відтворення цієї книги або будь-якої її частини заборонено без письмової згоди видавництва. Будь-які спроби порушення авторських прав будуть переслідуватися у судовому порядку.

Гриф надано Міністерством освіти і науки України

Рецензенти:

І.Ф.Надольний, доктор філософських наук, професор Української академії державного управління при Президентові України

В.П.Лисий, доктор філософських наук, професор Львівського національного університету ім. І.Франка

А.М.Оринчук, викладач вищої категорії Львівського державного медичного коледжу ім. А. Крупинського.

Петрушенко В.Л.

П312 Основи філософських знань: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти I-II рівнів акредитації, 4-те видання, виправлене і доповнене. – Львів: ПП“Магнолія 2006”, 2025. – 312 с.

ISBN 966-8340-29-9

Навчальний посібник складений у відповідності із програмою курсу “Основи філософських знань” для студентів вищих закладів освіти України I-II рівнів акредитації. Він в стислій і доступній формі подає розгляд основних етапів розвитку світової та української філософії, окреслює її провідні проблеми та розкриває особливості релігійного світосприйняття, а також сучасного релігійного життя України.

Призначений для студентів та викладачів нефілософських спеціальностей вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації; може бути корисним всім, хто цікавиться філософською та релігієзнавчою проблематикою.

**УДК 1 (07)
ББК 87 я 73**

ISBN 966-8340-29-9

© В.Л.Петрушенко, 2025
© ПП “Магнолія 2006”, 2025

ЗМІСТ

Переднє слово	5
---------------------	---

РОЗДІЛ 1. ФІЛОСОФІЯ

ТЕМА 1. ФІЛОСОФІЯ, ЇЇ ПРИЗНАЧЕННЯ, ЗМІСТ І ФУНКЦІЇ В СУСПІЛЬСТВІ	8
1.1. Проблеми людського самовизначення. Поняття та типологія світогляду. Світогляд і філософія	8
1.2. Особливості історичного виникнення філософії	13
1.3. Предмет філософії. Характерні риси філософського мислення. Співвідношення філософії, науки, мистецтва та релігії	15
1.4. Структура та функції філософського знання	19
ТЕМА 2. ЄВРОПЕЙСЬКА ФІЛОСОФСЬКА ТРАДИЦІЯ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО НОВИХ ЧАСІВ	23
2.1. Поняття античної філософії, її школи та ідеї	23
2.2. Філософія Середньовіччя та Відродження	32
2.3. Філософія Нового часу	50
2.4. Некласична та сучасна Європейська філософія	71
ТЕМА 3. ТРАДИЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ	94
3.1. Українська філософія як органічна складова української духовної культури. Загальні особливості української філософії	94
3.2. Провідні філософські джерела та філософські ідеї часів Київської Русі та доби Відродження. Поява професійної філософії в Україні	97
3.3. Особливості філософських курсів Києво-Могилянської академії. Життя та філософська діяльність Г.Сковороди	103
3.4. Університетська філософія в Україні XIX ст. Філософські ідеї в українській літературі та громадсько-політичних рухах	107
3.5. Особливості розвитку української філософії XX ст.	114
ТЕМА 4. ДУХ, МАТЕРІЯ, ПРИРОДА, ЛЮДИНА: ГРАНІ БУТТЯ	119
4.1. Проблема сбуття та її значення для філософії. Людські виміри проблеми буття	119
4.2. Сучасна наука про рівні та сфери буття	127
4.3. Поняття матерії: матерія, рух, простір і час	130
4.4. Природа як вихідна основа розвитку людини	138
4.5. Дух, матерія, природа. Характерні особливості духу. Дух та свідомість ..	143
ТЕМА 5. СВІДОМІСТЬ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА	147
5.1. Суттєві ознаки свідомості. Походження свідомості	147
5.2. Структура та функції свідомості	154
5.3. Ідеальний статус буття свідомості. Свідомість і мова	156

ТЕМА 6. ДІАЛЕКТИКА ЯК ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ РОЗВИТКУ І МЕТОД ТА ЇЇ АЛЬТЕРНАТИВИ	162
6.1. Діалектика як складова філософії	162
6.2. Діалектика як теорія та метод	172
6.3. Вихідні складові теорії діалектики: принципи, категорії, рівні функціонування діалектичного рівня мислення	176
6.4. Співвідношення діалектики із метафізикою, софістикою, релятивізмом, догматизмом та еклектикою	185
ТЕМА 7. ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ. ВЧЕННЯ ПРО ІСТИНУ ТА ЇЇ КРИТЕРІЇ	192
7.1. Поняття пізнання та його види	192
7.2. Рівні і форми пізнання	195
7.3. Проблема істини в пізнанні. Людина і пізнання, істина і правда	199
ТЕМА 8. ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФІЇ. ЦІННОСТІ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ЖИТТІ ЛЮДИНИ	204
8.1. Життя, буття та існування як характеристики людини	204
8.2. Діяльність та сутнісні сили людини	207
8.3. Цінності та їхня роль у житті людини	210
8.4. Проблема смерті та безсмертя людини у філософсько-світоглядному окресленні ..	214
РОЗДІЛ 2. РЕЛІГІЄЗНАВСТВО	
ТЕМА 1. РЕЛІГІЄЗНАВСТВО ЯК НАУКА	220
1.1. Особливості проявів релігії в соціально-історичному процесі	220
1.2. Значення терміну “релігія” та особливості релігійного сприйняття світу.....	223
1.3. Релігієзнавство як наукова дисципліна в його зв’язках із іншими науками та сферами пізнання. Предмет, об’єкт, методи та принципи релігієзнавства.....	226
1.4. Структура та вихідні елементи релігії.....	231
1.5. Функції релігії в житті сучасного суспільства.....	237
ТЕМА 2. СВІТОВІ РЕЛІГІЇ	241
2.1. Поняття світової релігії	241
2.2. Християнство як світова релігія	242
2.3. Іслам: його історія, особливості віровчення та культу	249
2.4. Особливості буддизму як різновиду світової релігії	254
ТЕМА 3. ІСТОРІЯ І СУЧАСНИЙ СТАН РЕЛІГІЙНИХ ВІРУВАНЬ ТА КОНФЕСІЙ В УКРАЇНІ	263
3.1. Дохристиянські вірування давніх українців (русів).....	263
3.2. Історичні аспекти загального стану релігійного життя в Україні.....	267
3.3. Християнські конфесії: УПЦ (МП), УПЦ-КП, УАПЦ, УГКЦ, РКЦ, протестантські Церкви. Інші релігії	272
3.4. Неоязичництво як спроба відновлення дохристиянських вірувань.....	277
3.5. Неохристиянські, навколохристиянські і неоорієнтальні утворення. Діяльність маргінальних сект. Сатанинські культу.....	278
Заключне слово	287
Тлумачний словник основних філософських термінів	288
Література	301

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Людина з її розумом, допитливістю, особливим статусом буття постає як всесвітнє диво: адже лише їй відкрилося те, що ми називаємо буттям, лише в її розумі висвітлюється та вибудовується те, що ми називаємо світовим універсумом. Але людське існування окреслюється значною мірою як парадоксальне: людина висвітлює буття, перебуває у діалозі зі світом, сягає граничних меж Всесвіту, але вона не може зповна досягнути найважливіше для себе: хто вона? звідки та навіщо вона прийшла в цей світ? куди прямує? Одвічні питання (саме тому, що на них немає однієї і єдиної відповіді) людина розв'язувала і розв'язуватиме завжди настільки, наскільки вона відчуває себе людиною і прагне взяти на себе відповідальність за свідоме здійснення свого життя. Філософія і постає формою свідомого вирішення найперших питань людського • світоорієнтування, • самоусвідомлення та • самоствердження. Вона збирає і концентрує історичний досвід таких вирішень і стає інтелектуальним ядром людської духовності.

Водночас філософія постає своєрідним випробуванням людського інтелекту щодо його можливостей. Вона спирається на унікальні властивості людської думки – на її здатність сприймати та усвідомлювати саму себе, на властивість цілісного охоплення реальності, розгортання розумових актів від гранично широкої межі узагальнення – межі буття та небуття. Унаслідок цього філософія являє собою історичну школу ⇒ самовибудовування, ⇒ дисциплінування, ⇒ культивування людської думки, ⇒ постає думкою про думку. Саму назву “філософія” перекладають із давньогрецької як “любов до мудрості”, а слово “софія” (мудрість), своєю чергою, – як “говорити, стверджувати цілісно (доречно)”.

Отже, філософія була і залишається інтелектуальною формою відповіді на глибинні занепокоєння та запити людини, вона завжди потрібна людині, а особливо тоді, коли життя вимагає вибору, визначення моральної та соціальної позицій.

Водночас сучасна філософія виявляє три найперші спрямування людської допитливої думки: • до світу (космосу), • до суспільної історії та • до самої людини. Належне усвідомлення значення таких спрямувань змушує визнати те, що людини не є і не може розглядати себе як повністю самовладну істоту: не вона створила цей світ, не вона визначила умови та особливості процесів життя, не вона, нарешті, витворила саму себе як живу істоту із притаманними їй властивостями. Усвідомлення цих речей повинно сприяти розумінню людини через її діалог із світом, його найпершими силами та засадами. Цей момент людської культури найяскравіше проявляється в релігії як особливий складовий світової історії. Сьогодні не можна осмислювати ні історію, ні культуру, ні усю драму людських інтелектуальних пошуків без звернення до релігії, чому в даному посібнику присвячена окрема частина.

Особливістю сучасного стану філософської думки в Україні є те, що вона змушена критично переглядати та переоцінювати майже весь свій зміст. За визнанням багатьох сучасних українських мислителів, від старих стереотипів ми вже відійшли, але нової позиції ще не виробили. Запропонований

навчальний посібник є однією зі спроб окреслити сучасний стан і зміст філософсько-світоглядної проблематики. Його написано з урахуванням багатющого матеріалу філософської та наукової думки другої половини ХХ ст. щодо проблем людського самопізнання та самоосмислення.

У книзі розглядаються найновіші підходи до вирішення тих чи інших проблем (оцінка деяких філософських течій, проблеми онтології, пізнання, природи свідомості, свободи людини, природи та особливостей релігійного освоєння світу людиною та ін.). Досить складні питання, як правило, викладені просто і зрозуміло, із певними елементами проблемного підходу. У посібнику, на відміну від подібних видань, вперше подано у формі нарису стислу, але змістово об'ємну історію української філософської думки. Він включає у свій зміст дуже важливі на сьогодні теми, присвячені релігійним конфесіям в Україні, особливостям людської свідомості взагалі та релігійної свідомості зокрема. Проте, найважливіші переваги посібника полягають в іншому: його зміст вибудований логічно, чітко і послідовно, так, що наступні теми стираються на попередні та розвивають їх зміст далі.

Зауважимо, що основне завдання посібника – дати методичний та теоретичний матеріал для самостійного вивчення філософії як навчальної дисципліни – зумовило деякі його особливості. Це, насамперед, широке застосування наочно-демонстративного матеріалу (схем, таблиць, рисунків). Унаслідок того посібник передбачає необхідність звертання до інших філософських джерел: словників, філософських хрестоматій та антологій, оригінальних текстів. Водночас матеріал посібника досить повний у плані висвітлення основних питань сучасної навчальної програми з “Основи філософських знань”.

В ньому кожна тема починається з преамбули, визначення, якою має бути логіка викладу і вивчення цього матеріалу, а закінчується короткими висновками. З метою концентрації уваги студента в посібнику вживаються умовні позначення: *, ↷, ◆, ➤, ⇔, •, та ін.

Ретельне та вдумливе опрацювання студентами історичного, теоретичного та практичного матеріалу посібника дасть змогу отримати необхідні знання з філософії та релігієзнавства як навчальних дисципліни, а також може стати імпульсом для подальших самостійних заглиблень у животворне море духовного життя людства.

Посібник розрахований перш за все на студентів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації. Проте, ним можуть скористатися студенти ВНЗ III–IV рівнів акредитації, аспіранти нефілософських спеціальностей, викладачі філософії, всі, хто цікавиться історико-філософськими знаннями і сучасними проблемами філософії. Критичні зауваження і рекомендації будуть із вдячністю прийняті автором і видавцями.

В темі “Традиції та особливості розвитку філософської думки в Україні” використані матеріали спільних із доц. А.А. Фартушиним розробок, а тема “Історія і сучасний стан релігійних конфесій в Україні” написана разом із доц. З.І. Тімеником.

Відгуки і пропозиції щодо вдосконалення змісту і структури посібника просимо надсилати на адресу видавництва «Магнолія 2006»: а/с № 431, м. Львів-53, 79053 Україна, тел.: 240-54-84, 245-63-70 magnol@lviv.farlep.net.

Автор і видавці

Навчальне видання

Віктор Леонтійович ПЕТРУШЕНКО

ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКИХ ЗНАНЬ

Навчальний посібник

Керівник видавничого проекту В. М. Піча

Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 10.93.

ПП "Магнолія 2006"
м. Львів, 79053, Україна, Перфецького 11 А, тел.+380503701957
e-mail: magnol06@ukr.net
<https://magnolia.lviv>.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції;
серія ДК № 2534 від 21.06.2006 року, видане Державним комітетом
телебачення і радіомовлення України.

Віддруковано у друкарні видавництва ПП "Магнолія 2006"